

CAMP D'ARGELERS 1939-1942

FELIP SOLÉ · GRÉGORY TUBAN

Cossetània Edicions

3



CAMP D'ARGELERS (1939-1942)

FELIP SOLÉ
GRÉGORY TUBAN

Cossetània
EDICIONS





Aquesta obra ha estat publicada amb una subvenció de la
Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas del Ministerio de Cultura,
per al seu préstec públic en Biblioteques Públiques, d'acord amb el que preveu
l'article 37.2 de la Llei de Propietat Intel·lectual.



GOBIERNO
DE ESPAÑA

MINISTERIO
DE CULTURA

Llibre realitzat amb llicència de Televisió de Catalunya, SA

© TELEVISIÓ DE CATALUNYA, SA
C/ de TV3, s/n
08970 Sant Joan Despí
Coordinació TVC: Elena Goixens i Josefina Vallhonestà
www.tv3.cat/botiga

© d'aquesta edició, Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6
43800 Valls
Tel.: 977 60 25 91 - Fax: 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

© del text, Felip Solé i Grégory Tuban

Fotografia de la coberta: el camp d'Argelers, vers el 1940. (Manuel Moros. Cedida per Jean Peneff)

Dibuix de la contracoberta: autor desconegut. Reproduït amb l'autorització de Miquel Guisset.

Dibuixos dels separadors: Nicomedes Gómez. Publicats amb l'autorització de les germanes Banet.

Primera edició: gener del 2011

Disseny i realització editorial: Imatge-9, SL

Impressió: Leitzaran Grafikak

Queda rigorosament prohibida, sense l'autorització escrita
dels titulars del *copyright*, sota les sancions establertes a les lleis,
la reproducció parcial o total d'aquesta obra en qualsevol mitjà o
procediment, inclosos la reprografia i el tractament informàtic,
i la seva distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públic.

ISBN: 978-84-9791-797-1

Dipòsit legal: SS-4-2011



ÍNDEX

Pròleg.....	6
CAPÍTOL 1	
La Retirada.....	8
CAPÍTOL 2	
El camp de concentració d'Argelers	30
CAPÍTOL 3	
"Un infern damunt la sorra" (Robert Capa, 1939)	92
CAPÍTOL 4	
De la III República a Vichy (juliol 1939 – octubre 1940)	126
CAPÍTOL 5	
Centre d'"allotjament"	154
Fonts documentals	186

PRÒLEG

*Hom hereta sempre d'un secret, que diu:
"llegeix-me, en seràs capaç?"*

JACQUES DERRIDA, *Espectres de Marx*.

De quins orígens ens podem considerar hereus? Aquest treball neix en una geografia concreta dibuixada entorn de la frontera entre els estats francès i espanyol i del neguit creat pels rostres d'absència d'una societat extingida. Una societat formada per desenes de milers de famílies amb pares, mares, avis, infants que van viure junts en una platja convertida en camp de concentració segons els uns, d'acolliment segons altres. Infants que van créixer intentant amagar-se l'existència d'aquell lloc. Avui, convertits pel temps en homes i dones, confiant en la justícia social però crítics envers unes societats dites democràtiques, són els últims que poden donar testimoni d'aquell drama. Pel que fa a nosaltres, els joves que mai vam conèixer aquella societat tot i sentir-ne parlar constantment com si fos un secret, els benjamins que no han sabut mai com van viure els nostres pares i avis. Un lligam sostingut i tenaç ens uneix a aquell exili republicà: el record de la seva societat extingida però moralment vencedora.

A mesura que els últims testimonis arriben al seu límit biològic, moltes vegades ens cal anar a cerimònies emotives per donar-los l'últim adéu tot escoltant les paraules República, Retirada, camps de concentració... Breus instants de retrobament amb llurs descendents que sabem del cert que continuaran mantenint viva la llumeta d'aquella societat i l'esperança d'un món més just. Descendents que ja estan al llindar de la jubilació a causa del pas inexorable

del temps. Potser no és un atzar que molts s'hagin dedicat a l'ensenyament... i alhora practiquin les arts, la pintura, el teatre o l'escriptura. La majoria va créixer amb la imatge dels seus pares escrivint laboriosament a màquina amb dos dits, els vespres, després de la feina, un mot, un altre...

De la vida d'aquestes persones en sabem poques coses: els camps per on van passar, els hospitals on van entrar malalts i aconseguir un lloc de treball, indrets boirosos on van viure la seva existència. Parlant del seu passat, hom endevina existències solitàries. Molts no es van casar mai oficialment i donaven poca importància a les coses materials. Tan aviat recollien gossos abandonats com gent perseguida. Alguns van portar maletes de documents de moviments d'alliberament perseguits o bosses de diners arplegats a la sortida de les fàbriques que empraven milers de treballadors immigrants. Tots conserven un caliu humà indescriptible. Tots han deixat objectes estranys i curiosos, algunes cartes, fotografies sense peu dins una capsula daurada de galetes. La seva absència i el seu misteri són com un enigma que ens cal resoldre.

Aquest treball sobre el Camp d'Argelers el portàvem en nosaltres des de feia anys. Cada hivern, a l'aniversari de la Retirada i de l'obertura del camp —setanta anys ja!— cercàvem els mots d'autor que poguessin definir el que hom sent. Pensem com Samura Koichi: "Qui ha dit



CAMP D'ARGELERS (1939-1942)

que el temps acaba amb les ferides? Més aviat caldria dir que el temps acaba amb tot, menys amb les ferides. Amb el temps, la ferida només perd el seu contorn real. El que resta és una nafra sense cos." "Aquesta ferida d'on jo vinc", cantava Léo Ferré.

La narració s'articula al voltant dels seus universos íntims i fa el retrat del camp. Lloc comú i lloc diferent per cadascú d'ells. Per a les dones i infants, és un lloc d'abandó i de sofriment, un compte que no s'ha saldat. Per als homes, és un paratge quasi desconegut de la seva memòria, sovint un illot de lluita i de llibertat dintre la presó d'exclusió concebuda amb prejudicis políticoburgesos. I per a moltes joves, què va ser? Per protegir la seva joventut, van portar durant molt de temps el secret d'una violació que les acompanya silenciosament a cada instant. Llur mirada, quan conversem, és la d'un ocell espatat, cadascuna anomena el camp amb paraules diferents, per a totes és un lloc d'indignitat.

Nosaltres, que treballem la presència del passat, no pretenem dir el que Argelers va ser, sinó el que avui és per a cadascú de nosaltres i el que cadascú hem heretat d'aquestes petjades deixades en forma d'imatges i de mots. Obrim una esquadra temporal amb la qual demanem a cadascú de triar la imatge que s'assembla més a la que li ha llegat la seva família i a tra-

vés ella donar a veure la immensitat de l'absent. Memòries desbordants, massa plenes o massa buides, o massa plenes de buidor reunides en el text amb l'esperança que aquests éssers singulars restitueixin la unitat d'una societat que, en el seu mateix desordre, diu moltes coses de la llibertat d'una dona o d'un home del segle xx. Una esperança que també és un fantasma: la de reunir en el temps d'un llibre allò que ha estat dispersat, recompondre allò que fa "família" partint dels lligams de pertinença a l'exili republicà.

Les imatges i els documents escrits no es nodreixen de la memòria, sinó de les seves absències i llacunes. Tempten d'aportar respostes a allò que no ens ha estat dit. És la investigació menada per aclarir el misteri que envolta la joventut de les nostres mares i pares i dels seus orígens. En la fredor dels documents, trobem gent que hem conegut, trobem parents, explorem i reconstituïm lligams per tornar al camp i als llocs. Obrint aquesta investigació quan tants testimonis han desaparegut. Sabem que és massa tard per obtenir totes les respostes, però que també és el moment que pot començar el temps d'un llibre. El temps del després, el de la distància i del recull, de la refabricació de l'espai sota la forma d'una narració on ens esforcem a perseguir la veritat, i que revela la veritat de la persecució mateixa, la del desig de donar-li vida.

FELIP SOLÉ I GRÉGORY TUBAN
Barcelona, Perpinyà. 2011



LA RETIRADA

Platja nord d'Argelers de la Marena, Catalunya Nord, febrer del 2009. La fúria del mar fa penetrar grans onades fins ben endins de la platja. El cel és de color gris cendra. La tramuntana glacial aixeca la sorra fins a 60 centímetres del terra. Violentes ràfegues clivellen unes barraques fetes de fusta i xapa amb soroll estrident. Encongits pel fred, hi ha passejants que es queden immòbils, incrèduls del que veuen. Davant seu hi ha els decorats del primer documental que es filma sobre aquest camp fantasma.

Entre el mar en còlera i les filferrades, 100.000 republicans van malviure aquí ara fa setanta anys. Un camp transitori per als vençuts de la Guerra d'Espanya. Un camp que també veurà passar refugiats de tot Europa. Els brigadistes internacionals, els jueus, els gitanos... Homes, dones, vells i infants. Argelers és testimoni de la política d'exclusió d'una República Francesa que vivia el seu crepuscle abans dels dies d'ombra de Vichy i la col·laboració amb els nazis.

Al febrer del 1939, la història irromp brutalment sobre aquesta castigada platja d'Argelers. Una platja de pescadors sense història, un indret tranquil de la costa nord-catalana. Tot comença mentre les tropes feixistes ocupen Catalunya i prop de mig milió de refugiats volen passar la frontera amb França. És l'exili dels republicans, actualment anomenat la Retirada, i les autoritats franceses ordenen construir un camp de concentració sobre la platja per allotjar-los.

Parlar de la Retirada de Catalunya i del camp d'Argelers és evocar les imatges de centenars de fotografies i de noticiaris. Les primeres imatges, en blanc i negre, mostren dones, infants, vells, malalts, ferits i soldats republicans a la ratlla de la frontera esperant l'autorització per entrar en territori francès. Les següents mostren els rostres d'homes i dones darrere les filferrades.

Resseguint la premsa d'esquerres de l'època, abans de creuar la frontera són els heroics combatents de l'exèrcit republicà que es bat en inferioritat de condicions per protegir la població civil de caure a les urpes del feixisme internacional. En canvi, per la premsa de dreta, són només les despulles de "l'exèrcit roig", compost de criminals i assassins, aculat a la frontera gràcies al geni militar del general Franco ajudat pels seus amics Hitler i Mussolini.

La Retirada és un del capítols més vius en la memòria dels catalans del sud i del nord dels Pirineus. A la banda sud se'n parla sovint en el decurs de trobades familiars. Al nord de l'Albera, i gràcies a l'exili i la seva descendència, es conserva tant la memòria com les seves manifestacions. Cada any hom es concentra al petit cementiri de Cotlliure per retre homenatge al poeta Antonio Machado, mort a exili en aquest petit port rossellonès el 24 de febrer del 1939. Hom participa en la *marxa* anual de l'associació FFREEE¹ amb la bandera roja, groga i morada republicana, la roja i negra anarquista o la senyera amb les quatre barres sang i or. La *marxa* es transforma ella mateixa cada any, ja que és una manifestació viva que incorpora nous elements, com quan el 2006 l'adjunt al batlle de

1. Fils et Filles de Réfugiés Espagnols et Enfants de l'Exil. Associació d'Argelers.

París recordava el paper dels republicans en l'alliberament de París l'any 1944. A Argelers, al febrer del 2009, el batlle va col·locar una placa a la platja, al lloc on hi havia el camp de concentració. A la banda sud dels Pirineus també hi ha manifestacions com la dels Marxaires de Mataró, que cada febrer emprenen de nou els camins de l'exili per rememorar la gesta republicana. A totes aquestes manifestacions cal afegir-hi les del setantè aniversari de la Retirada. Un nou públic hi participa i també els homes polítics reconeixen públicament el rol històric de l'exili republicà i el rol actual dels seus descendents en tots els àmbits de la societat francesa, catalana i espanyola.

Exposicions de fotografia, cicles de cinema, "recuperacions" de capítols oblidats per la història i testimonis continuen aportant un més ampli coneixement de la nostra història recent però encara molt desconeguda en els seus detalls. En aquest sentit, el curt camí —en distància— entre el pas de la frontera i el camp de la platja d'Argelers és a bastament ple de desventura i sofriment. El camp de concentració d'Argelers és el darrer esglaó d'una gran derrota. Els republicans la viuen en barraques mal construïdes, brutícia, fam i mals tractes. Però reaccionen i s'obliguen a ser dignes, a remodelar-se a si mateixos en actes i paraules. Al camp, uns prenen la decisió de tornar al país i baixar el cap davant la barbàrie totalitària. Tornen a passar la frontera en direcció sud i viure el silenci imposat. Altres decideixen quedar-se al camp i viure una història plena de mals averanys. Tots, però, van ser modelats per la sorra de la platja i les filferades del camp.

El camp d'Argelers és una cicatriu en la memòria col·lectiva catalana i espanyola, i això tant

si les famílies han viscut a l'espanya franquista com si han viscut a l'exili. Es pot afirmar que més de la meitat de les famílies catalanes ha tingut un parent que va *passar* pel camp un període més o menys llarg. També és un símbol per als nord-catalans. L'evocació del nom *Camp d'Argelers* remou antigues ferides i fa parlar... Però la seva història és prou desconeguda una vegada superats els mots que el defineixen: el camp era sorra, només sorra; el camp era la tramuntana terrible que clivellava la pell; el camp eren filferades, quilòmetres de filferades, i molta gana... Cal anar enrere, cal retornar als mesos de gener i febrer del 1939 per saber-ne més i conèixer aquella catàstrofe humanitària sense precedents a Europa.

La construcció del camp és una conseqüència de l'exili republicà iniciat el dia 23 de desembre del 1938 amb la gran ofensiva de Franco contra una Catalunya aïllada de la resta del territori republicà. A Barcelona, seu del govern de la república, de l'alt comandament de l'exèrcit, dels governs de Catalunya i Euskadi i tota la societat en general, tenen clar que si previsiblement els feixistes enfonsen el front l'única retirada possible és cap a la frontera amb França. Conseqüentment, tot s'organitza en aquest sentit. Al començament els republicans contenen els atacs combatent feroçment, però l'exèrcit franquista i els cossos expedicionaris italià i alemany els superen a bastament en maquinària de guerra. A la batalla, però, hi ha una obstinada resistència que es perllongarà fins a la frontera i més enllà fins als camps de l'exili francès, la resistència i els maquis antifranquistes.

Amb la mala notícia dels primers pobles catalans ocupats per les tropes feixistes, la població civil desconfia i té por de les represàlies

franquistes. Les noves parlen de matances que s'amplifiquen i s'exageren malgrat que són una realitat. Encara ara hom s'enfada si es pregunta a un exiliat: "Per què us en vau anar?". La resposta és: "Què creu que hauria passat si m'hagués quedat? Cames ajudeu-me perquè si no em maten." Al crit d'ordre d'"els feixistes arriben", cada família ha de decidir entre quedar-se o marxar. I qui cal que marxi? Hom pot imaginar-se els dilemes dels adults envers els infants o els avis. Dolors Altaba,² aleshores una nena de Barcelona que acabarà vivint l'exili a França, als Estats Units i a Mèxic, ho explica així: "Jo deia: «Pare, no me'n vull anar. Aquí és casa nostra.» El pare va dir-me: «No, no, és que no ens podem quedar. Ens cal marxar perquè hem perdut. Ho entens, filla? Hem perdut!»"

La Retirada de Catalunya deixa milers de llars abandonades amb tota una vida a dintre. Mobles, llibres, fotografies, la roba de casa i els records de tota una vida. Els pagesos abandonen llurs conreus i els estris de treball. Només hi ha temps d'agafar el que pot contenir una maleta no gaire gran per persona, la indispensable manta per a cadascú i una mica de menjar per a tota la família. Si en el transport hi ha lloc, es carrega també un matalàs per als infants o la màquina de cosir. La llar es converteix en una imatge que es perd en la llunyania del temps, només alguns objectes queden fixats en la memòria. En canvi, la identitat queda malmesa per sempre. Només

cal escoltar les veus dels exiliats per entendre-ho. Remei Oliva,³ una internada al camp d'Argelers amb un fill nascut a la Maternitat d'Elna, pensa que quan va passar la frontera va perdre la identitat. A Espanya no és espanyola i a França no se sent francesa. "No sóc res", ella mateixa diu. Maria Bell-lloc,⁴ ànima del Casal Català de Marsella, sent l'exili com una pàtria: "Sempre seré exiliada, sempre". A Santiago de Xile, la pintora Roser Bru,⁵ una de les primeres artistes que va oposar la seva pintura al dictador Pinochet amb la coneguda obra *No a la tortura*, pensa que l'exili és sinònim de records i de viatges que transformen l'exiliat en una persona de tot arreu i d'enlloc alhora. A Rosario, a Argentina, Joaquim Serret,⁶ nascut a les Terres de l'Ebre, és encara més gràfic: "L'exili és com un càncer que et va menjant a poc a poc", i a Santiago de Xile, un gran amic del president Salvador Allende, Víctor Pey,⁷ un barceloní que viu i morirà a l'altre costat de l'oceà i que va haver-se d'exiliar una altra vegada durant la dictadura de Pinochet: "L'exili és un drama que destrossa les famílies i tota una societat". Per a tots ells, l'exili comença amb la Retirada de Catalunya.

Al gener del 1939, les coses empitjoren, els republicans continuen lluitant però el front del riu Segre s'ensorra malgrat refer-se cada dia. A mesura que passen els dies, l'enemic ocupa poblacions bombardejant-les prèviament. Aquestes notícies acceleren l'èxode de la pobla-

-
2. Entrevista a Dolors Altaba. Barcelona, maig del 2006.
 3. Entrevista a Remei Oliva. Gap, maig del 2006.
 4. Entrevista a Maria Bell-lloc. Marsella, gener del 2005.
 5. Entrevista efectuada el mes de març del 2006.
 6. Entrevista efectuada el mes de gener del 2006.
 7. Entrevista efectuada el mes de maig del 2006.



LA RETIRADA

ció civil ajudada per les autoritats. Filla de pagesos, Maria Bell-lloc té ben viu com van anar les coses en aquell moment. A Torregrossa, el seu poble, la seva mare l'envia a recórrer els carrers, ha de passar per les cases de les famílies que volen marxar avisant-los de la imminent sortida. A cada casa les famílies s'afanyen, el pare prepara el carro i el cavall, la mare dóna instruccions als nens perquè agafin només les coses indispensables i útils. A casa de la Maria feia poc que havien fet la matança del porc i la mare també carrega un pernil. A prop del poble i des de la carretera que va cap a Mollerussa, el terra es posa a tremolar, veuen una gran fumera provocada per l'explosió del polvorí que hi havia a Torregrossa; les unitats republicanes de demolició l'han fet volar perquè els feixistes no s'aprofitin de la munició emmagatzemada. Muntats dalt del carro, fugen poble rere poble mentre l'aviació franquista els bombardeja i metralla. A Tàrrrega, la Maria veu quelcom de terrible quan una bomba llençada per l'aviació mata una família coneguda de Juneda: "La bomba els va agafar damunt el carro mateix. De la família, dels animals i de tot, només en va quedar trossets." Davant l'allau de gent que es dirigeix cap a Barcelona, els organismes internacionals es mobilitzen i col·laboren en l'evacuació dels infants. 78.000 passaran la frontera amb els seus pares o enquadrats en colònies, segons un informe del govern francès.⁸ Totes aquestes organitzacions tornarem a trobar-les al camp d'Argelers donant suport els refugiats.

El dia 24 de gener les capçaleres de tota la premsa internacional anuncien que Barcelona

està encerclada, els feixistes són a les portes de la ciutat. Els esforços de resistència dels republicans fan possible que centenars de milers de civils i milers de ferits siguin evacuats cap al nord de Catalunya. El diari *Paris-Soir* del 26 de gener obre la capçalera amb aquesta notícia: "Barcelona encerclada. Sota la pluja d'obusos l'èxode continua".

Eduard Pons Prades,⁹ militant del Partit Sindicalista d'Àngel Pestaña i adherit a la Confederació Nacional del Treball (CNT), és un sergent de 17 anys afectat al Comissariat de Sanitat de Guerra després haver lluitat a les batalles del Guadarrama, de Brunete i de l'Ebre. Inspecciona les evacuacions dels ferits de guerra: "Si de l'hospital de Sant Pau avui han de sortir 100 ferits, llavors la inspecció havia de buscar el transport. Sovint sortíem al mig del carrer a requisar cotxes i camions." En el moment de l'ofensiva franquista, hi ha a Catalunya 110 hospitals i 40 balnearis que sumen uns 20.000 ferits. Davant la situació catastròfica, les autoritats envien a casa uns 5.000 soldats. De 1.500 a 2.000 són intransportables sense posar la seva vida en perill. La resta són evacuats a França per tots els mitjans de transport possible: "Que es diu aviat! 12.500 ferits!" Tot això mentre les sirenes d'alarma avisen constantment de nous bombardejos de l'aviació italiana. El dia 26 Barcelona cau en mans dels franquistes; a Badalona, només a cinc quilòmetres de la ciutat, la modista Remei Oliva tanca per sempre el seu taller de confecció. Només s'emporta una capseta plena de fils de colors. Ella i els seus pares pugen dalt d'un camió del servei d'evacuació. Amb gestos

8. *Rapport de la Commission Valière à la chambre des Députés* el 9 de març del 1939.

9. Eduard Pons Prades (Barcelona 1920-2007), autor especialitzat en història contemporània del segle XX.



lents han tancat la casa buida, la Remei ha portat la clau a casa d'una veïna i li ha pregat que la torni al propietari. Quan el camió arrenca, van veient la casa que desapareix de mica en mica. "Després vaig asseure'm pel terra del camió; els meus pares també, però amb una manta sobre el cap". Les llargues columnes de vehicles s'aturen sovint a causa dels vaixells que desapareixen obusos sobre la carretera. Són milers els civils republicans que marxen per la carretera de la costa en direcció Girona. Paral·lelament a la carretera hi ha la via del tren. Contínuament passen trens plens de ferits, de queviures o de soldats que van al front mentre cotxes i camions fan cua per carreteres i camins. A Monterrey, a Mèxic, hi viu Maria Garcia,¹⁰ una noia de 20 anys aleshores: "Per la carretera hi anava gent gran, nens i malalts, la majoria no resistien les caminades i s'aturaven a cada moment, llavors el fred se n'apoderava." El que té la desgracia de morir el deixen, no hi ha manera d'enterrar ningú i l'aviació metralla gent indefensa.

L'èxode es concentra al nord de Catalunya. La marea humana que fuig encara té una esperança, ja que el govern francès vol crear una zona neutral en territori català on poder acollir els refugiats i evitar-ne l'entrada al seu territori. Però ni Franco ni Negrín ho accepten. Llavors la premsa francesa remarca la necessitat de regular l'entrada dels republicans. El 27 de gener, el govern francès decideix que la frontera romandrà tancada excepte per a les persones que obtinguin autorització dels agents consulars. A Figueres hi ha encara oberta una oficina del consolat francès. Els agents consulars fan inscripcions mentre a la porta hi ha una

cua immensa. La ciutat és plena a vessar de milers de refugiats que tindran l'estrany privilegi de veure i animar el darrer combat victoriós de l'aviació de caça republicana contra avions italians i alemanys. I també d'escoltar l'últim discurs de Companys, president de la Generalitat de Catalunya. Remei Oliva i la seva família han aconseguit arribar a la ciutat: "Ens van dir: «Tothom a la rambla, que en Companys parlarà al poble.» Érem milers de persones, la gent atapeïda... No vaig veure'l però hi havia altaveus. I ens va dir que hi havia trens plens d'armament a la frontera i que la guerra no es podia perdre. I tothom un silenci i després una emoció..." Però el que aprendran escoltant la ràdio és l'ocupació de Barcelona el 26 de gener.

Presidents, ministres, secretaris i funcionaris de l'estat republicà es concentren en uns quants masos a pocs quilòmetres de la frontera. El president Lluís Companys i el *lehendakari* José Antonio Aguirre al mític mas de Can Perxers, a Agullana. El president Companys ocupa l'habitació de servei. Davant l'avenç inexorable de les tropes franquistes, és l'últim refugi d'alguns consellers i diputats i d'un nombrós grup d'intel·lectuals, entre els quals Pompeu Fabra. En total són prop de tres-centes persones que dormen per torns i mengen poc i malament, però no són els únics que ocupen la casa; també acull part del tresor artístic català. Azaña s'ha instal·lat a Can Barris, de la Vajol. Un mas a tocar de la mina secreta d'en Negrín i des d'on pot veure els camions que surten cap a la frontera carregats d'objectes valuosos. Juan Negrín fa nit en diferents masos d'Agullana al ritme de l'evolució de la situació bèl·lica. El general Vicente

10. Entrevista a Maria Garcia, Mèxic, juny del 2006.



LA RETIRADA

Rojo s'està a can Parellada, entre Agullana i Darnius.

La guerra està perduda, però encara es pot salvar el tresor republicà, un tresor valorat en cinc-cents milions de pessetes de l'època i bàsic per sufragar les despeses d'un exili que ja es veu inevitable. En aquell moment, el castell de Figueres és la seu del govern republicà i de les Corts, quarter general de l'exèrcit, polvorí i magatzem, refugi de milers de persones, hospital d'urgència i dipòsit dels tresors d'art i or de la República. Potser per aquesta mateixa concentració, el president del govern, Juan Negrín, exigeix que li sigui lliurat el que queda del fons de la tresoreria de la Generalitat. Un total de nou lliuraments en plata i joies, divises i en metàl·lic es fan a Figueres; se'n faran encara més a París. La conseqüència per a la Generalitat és que no tindrà diners per fer front a la nova situació. Per a Negrín només és un capítol més en la seva voluntat de reunir el màxim de mitjans per continuar la guerra en el territori republicà que encara resisteix i del qual Madrid és el gran símbol amb la cèlebre consigna de "no passaran".

La situació d'extrem perill per a les obres d'art considerades patrimoni universal emmagatzemades al castell de Figueres es viu de manera molt preocupant a totes les grans capitals del món. Actualment, es coneixen en detall les seves peripècies que il·lustren perfectament la zona d'urgència i la capacitat d'improvisació de la Retirada. La matinada del 4 de febrer del 1939,

el Barcelona-Express procedent de París arriba a Perpinyà. Els carrers són plens de refugiats republicans que tenen la sort de posseir un pasaport. Cada quatre cantonades un control policial, oficials de l'exèrcit francès requisen locals. Combois de camions i d'ambulàncies omplen els carrers. A l'andana de l'estació Jacques Jaujard¹¹ espera impacient el seu equip; el dia abans ha signat l'Acord de Figueres, que coordinarà l'evacuació cap a Ginebra, al Palau de la Societat de Nacions, de les grans obres d'art espanyoles i del tresor artístic català. Ara queda el més difícil, fer-les sortir de Figueres mentre els avions feixistes italians i alemanys bombardegen pobles, ciutats i carreteres del petit tros de territori català encara en mans de la República.

El dia 2 de febrer Jacques Jaujard, acompanyat de l'ambaixador francès, havia anat al castell de Figueres a reunir-se amb el president del Consell de Ministres de la República, Juan Negrín, i el ministre d'Assumptes Exteriors, Álvarez del Vayo. Negrín no hi era, ja que en aquell moment els avions, l'artilleria i els tancs de les potències feixistes aixafaven les línies republicanes. Álvarez del Vayo va reconèixer l'immens risc que corrien les obres d'art i els va confessar que una altra part dels tresors estaven a la Vajol i al castell de Peralada. Jaujard va comunicar a Álvarez del Vayo els principals punts d'un acord per posar sota control internacional totes les col·leccions en perill. Álvarez del Vayo va prometre que parlaria amb Negrín i li insistiria sobre la urgent necessitat de signar l'acord.

11. Jacques Jaujard era mandatari d'un comitè internacional creat pels grans museus del món: el Louvre de París, la Tate National Gallery de Londres, el Metropolitan Museum de Nova York i representants dels museus de Bèlgica, Holanda i Suïssa. El comitè s'havia constituït per salvaguardar les obres dels grans mestres del Museu del Prado i dels altres grans museus administrats per la República i per la Generalitat.





Visita oficial al camp. Fins al novembre del 1940 l'exèrcit francès exercirà la gestió dels "camps de concentració" abans de transferir-ne les competències al Ministeri de l'Interior. (Cedida pel Musée de la Résistance Nationale)

Febrer de 1939. Fotografia de premsa de l'agència Fulgur presa al cor del camp. El peu de foto diu: "Milicians preparant-se el dinar; la llenya per al foc ha estat recollida en un bosc proper". Les vinyes dels voltants del camp seran quasi totes arrancades i els arbres, despullats de branques pels mateixos refugiats a fi d'escalfar-se o construir cabanes. (Cedida pel Musée de la Résistance Nationale)





Agrupament de refugiats en el camí que travessa el camp. No se sap en quin moment va ser feta, però es pot situar als voltants del mes d'abril del 1939 en el context de la llarga lluita per aconseguir un tracte una mica més digne. En aquest moment, aixequen el puny amb orgull, mentre que alguns amaguen el pa que duen en el moment de percebre el fotògraf . (Keystone - Eyedea)





Imatge amb data desconeguda presa pels brigadistes internacionals austríacs internats al camp d'Argelers. (Cedida per l'arxiu DÖW, Viena)

Aquesta imatge mostra un grup de brigadistes internacionals austríacs. Tot i que probablement va ser feta al Camp de Sant Cebrià, ha estat inclosa perquè aquest mateix grup va passar també pel camp d'Argelers. (Cedida per l'arxiu DÖW, Viena)





Entrada de la barraca de maternitat del camp d'Argelers oberta al desembre del 1940 per Elisabeth Eidenbenz. Les mares que han tingut llurs fills a la maternitat d'Elna poden quedar-s'hi un cert temps abans de retornar a les barraques. D'aquesta manera, s'ocupen dels seus nadons en aquesta estructura que fa funció d'hospital pediàtric. (Creu Roja Suïssa. Fons Elisabeth Eidenbenz)



Personal espanyol de la cantina del Socors Suís. Són els mateixos internats qui s'encarreguen de fer funcionar la immensa majoria de serveis durant tot el període de funcionament del camp. (Creu Roja Suïssa. Fons Elisabeth Eidenbenz)



Distribució de berenar als infants a la barraca anomenada la Gota de Llet gestionada pel Socors Suís amb l'ajuda dels quàquers. (Creu Roja Suïssa. Fons Elisabeth Eidenbenz)

